

ЗОГРАФИНАТА ЈУЛИЈА СТАНКОВА - СОУЧЕСНИЧКА ВО БОГОЧОВЕЧКОТО
ДОМОСТРОЕЊЕ НА СПАСЕНИЕТО

Иконографските предели на зографината Госпоѓа Јулија Станкова го опфаќаат театронот на небо-земниот свет. Во него, Таа, подобно на борбата на Јакова со Ангелот, се фрќа во костец со следниве неколку прашања: Како се објаснува феноменот на иконописниот каџон? Каде се пределите на неговата променливост? Дали може и дали смее да се прифати ризикот од продолжувањето на делото започнато од средновековните мајстори на православната уметност? Дали сегашниот човек создаван така, што ги вкусувал плодовите на модерната уметност на XX век, може да го пренесе Преданието на Православието во нашата современост преку иконите?

Богомудрата и смерната зографина од Софија, доаѓа до еден круцијален заклучок, кој има сила да го разврзе јазолот сшстен од нитките на поставените прашања. „Противприродно е, вели таа, теолошката мисла да има свој подем, а иконописот како нејзин интегрален дел, како теологија во бои, да вегетира под формата на бесконечното повторување на старите икони во вид на повеќе или помалку успешни копии.“ Токму поради тоа, блескотната сликарка Јулија Станкова ја вредуваме во редот на ретките православни теолози и сликари, што се впретнале во благословеното рало на повторно изорување на випоградот Господен обраснат во плевел. Во чинот на пробивање на патот што води до една препорочена православна уметност, која не ќе ја изгуби верноста кон живото предание на Црквата од Исток, се уриваат предрасудите пластени во вековите на робство. На тој начин се чува еден од базичните општолошко-персоналистички принципи на живеење и творење во православната Црква - оригиналноста. Бесомнежно веруваме, дека оригиналноста и уникалноста на творење зависат, пред сè, од автентичноста на духовниот живот на зографот воден во есхатолошките предели на Црквата Христова. Ја подвлекуваме и нивната зависност од длабочината на вкоренетоста на зографот во свештеното Предание на Црквата. Веќе рековме, дека Преданието не смее да биде изневерено, изменето или укинато, туку целосно примено и исполнето, а потем и оплодено со нови прилози на идните христијански генерации. Нашата духоносна зографина знае за есхатолошката отвореност на Преданието и за органската структура на Црквата. Божествената Еклесија, од апостолите и светите отци и философи се објаснува како неинституционален, жив и несмртен, богочовечки и небоземен организам, како Тело на живиот Бог. Затоа, во духот на ранохристијанската *mysteria tremendum* се очекува умножување на Светодуховските ризници на Преданието со нови, оригинални и уникални уметнички креации. Мисловниот свет на Јулија Станкова го сподедува овој став. А тоа е став на уметник кој е наш современик. Важноста на заклучокот се согледува во фактот, што таа ги вкусила најсочните плодови на уметноста на XX век. „Јас го барав моето место во уметноста така, што експериментирав со најмодерните средства за изразување: апстрактното сликарство, концептуалната авангарда, инсталациите. Сего тоа беше мошне интересно, но јас чувствував, дека пропуштам нешто, дека не сум на своето огниште. Мојот интерес кај утврдените современи уметнички форми не беше доволно голем за да направам нешто што ќе биде забележано во таа област. Усилбите молкавично

ме пренасочија, кога почнав да работам во едно реставраторско атеље. Често ми се случуваше да држам во моите раце бугарски икони од XVIII или XIX век. За време на работството над нив бев длабоко обземена од блискиот контакт со тие предмети. Тие молчаливо ми го покажаа патот што требаше да го изодам." Да не беше така, нејзиното прифаќање на ризикот, што произлегува од решеноста да го продолжи несмртното дело на древните византиски пишуваачи на икони, најдобро речено, не ќе не предизвикаше. Не без учество на сета нејзина христијанска свест и совест, и не без чувство на одговорност, што произлегува од прифаќањето на ризикот, таа денеска застанува пред Бога и пред стружани во очекување на нивниот суд. Денеска зографината Јулија Станкова смело стои пред нас за да ја посведочи богомблагословената трансмисија на духовното предание на Православието и неговото богатење со нови содржини во овој наш век, преку иконата. Се влегува во светлата зона на мисијата на Црквата. Целта е да им се пренесе Вистината на непросветените од Вистината. Според нашата сестра во Христа Бога, Јулија, луѓето, страдаат од стравот да не се направи грешка. Оттаму произлегува погрешниот заклучок, дека е подобро да не се прави ништо. Како логична последица на ваквиот став се случува мртвороѓена уметност осудена на непроменливост и жаловост. Иконописот што се создава во таква атмосфера, произведува очајни последици. Згора на тоа, реификацијата на иконата го продлабочува расколот меѓу умот и срцето. На иконата ѝ се придава декоративна функција. За сметка на тоа таа го губи христолошкиот и сотиролошкиот аспект. Јулија со право се прашува дали е можно, ништотното да го пополни пустото?! Координатите на графиконот опишуваат крива линија во паѓање. Таа ги изразува реалните промени во уметноста денес. Вечерва се манифестира длабока несогласност со таквите состојби. Нејзината трезвеноумна забелешка е, дека зографот е одговорен само за оној дел, кој во потполност зависи од него. Најголемиот дел од резултатите на ликовниот поет се непредвидливи. Сепак, тој мора докрај до го осмисли делото за кој се фаќа.

Во таа смисла, зографината Јулија Станкова, има моќно изразена интуиција. Таа ги антиципира и ги сврќа вечните предели на неракотворениот Град Небесен, Ерусалим. Гносеолошкиот инструментариум предводен од умот, не го потиснува во подземјето на своето битие. Таа, нејзините икони ги пишува така, што ги равнотесува творечките енергии на умот и срцето. Затоа жестоко му се противставува на чинот на дезинтегрирање на човечката природа и личност. Се залага за реинтегрирање на расточниот и испустиениот лик на човекот. Така, вели таа, „повторно ќе се воспостави образот Божји во човекот." На тој начин, правилно ќе се одговори на екзистенцијалното прашање за идентитетот на личноста на човекот. На едно место Јулија јавно исповеда: „Живописот што го работам денес е резултат на големата преобразба на мојот светонаглед." Метаморфозата на нејзината личност се случила под влијание на најсветлите стилисти на православниот духоносен светонаглед во бои. Со нескриена радост велија, исповеда за благословеното влијание, што врз неа го извршиле длабинските истражувања на иконописните технологии и на византискиот ликовен систем. Низ духовните простори на византискиот ликовен универзитет, маестро Јулија Станкова не престанала да патува и денес. Гораздите наставници на есхатонот во бои: Теофан Грк и преподобен Андреј Рубљов, како и останатите претставници на руските иконописни школи од XV и XVI век, приснопамјатно си ги претпоставува за свој совршен критериум. Со нивната свест го мери и премерува секое свое добро дело. Тие се нејзини непогрешливи мистагози во тајната на изобразувањето на светите личности и собитија. „Бев впашена од длабоката философска смисла, моќта и оригиналноста на средствата за изразување

својствени за византиските мајстори. Основните принципи на светлината, обратната перспектива, образувањето на човечката фигура и повеќе од сè на човечкиот лик, воопшто не беа исцрпени. Тие во себе криеја уште многу живот и потенцијали, кои ги истражував со вистинска љубов и творечка љубопитност."

Темелејќи го своето фрагилно искуство врз богосопото искуство на светите византиски зографи, зографината Јулија Стаикова се става на патот од создавање свој сопствен стил. На почетокот, не наоѓајќи аналогја за она што го работи, создава со чувство дека твори кентаурско сликарство. А тоа се случува како логична последица на симбиозата меѓу целосно световното и целосно религиозното. „Живописот, вели таа, не беше ниту целосно световен, ниту сосема религиозен." Тоа што го гледаме и тоа што ни е познато од порано, ни ја дава потребната храброст да одговориме на прашањето, што Јулија одамна го беше поставила: „Дали мојот иконопис може да се стави на ѕидовите од некоја малечка селска црква"? Да, драга наша Јулија! Да и Амјн! Заради тоа, што во твојот иконопис станиле во органско единство теологијата и уметноста на оригинално творечкиот стил, само за тебе својствен и само за тебе препознатлив. По, ти тоа не го правиш така, што го одрекуваш Преданието. Синтезата на византискиот изразен систем со оној дел на уметноста на векот што измиша и кој влијаше врз создавањето на твојата естетика, треба да се протолкува како моќ и способност на Преданието да асимилира и да преобразува сè што е ново и притоа „од овој свет." Новото се пропушта низ метаболизмот на богочовечкиот организам. Поминувајќи низ светодуховскиот крвоток на Телото Христово се преобразува во „нова твар" со ново значење. Новото вино се става во нови мешини. Врз него се става печатот на Јагнето Божје и неговото траење е вечно.

Јулија Стаикова на струшката ликовна публика ѝ се претставува со циклусот „Создавање на човекот." Идејната, т.е. философската заднина на овој циклус е содржана во еден текст, од Јулија, напишан на француски јазик:

Dieu a créé le Monde en se divisant à deux:
Vide et Matière.
Puis, Dieu a divisé la Matière en deux:
vivante et nonvivante.
A la fin, Dieu a créé l'Homme de la Matière vivante
et l'a mis au centre du Monde.
Entre l'Homme et le Monde, Dieu a laissé le Vide
ou l'Homme pouvait créer son monde à lui quand il se reveille
l'Homme ne se reveillait pas. Il dormait dans le Vide,
complètement heureux à l'intérieur de son Père.
Alors Dieu a séparé de l'Homme cette partie de lui qui
pouvait désirer et de cette partie il a modelé la femme.
Et Dieu les nomme Adam et Eva.

Во овие чудесни мисли за создавањето на човекот, запишани на француски јазик, е содржан сиот динамизам на православно аскетско и антрополошко поимање на христијанскиот начин на живеење. Зографските рефлексии на текстот го илустрираат христијанскиот живот, од

православното богоблагодатно искуство разбрац, не толку како морален или духовен живот, колку како соопфатен подвиг на вистинскиот живот даден од Бога во сите негови димензии. Во православното благодатно искуство, живиот Живот се поима и се живее во согласност со етимолошкото значење на старословенскиот збор **подвигъ**, односно, грчкиот ΑΓΩΝ. Овој подвиг, оваа аскеза, се корени во теологијата за паднатиот човек, за стариот и грешен човек, за извештениот Адам и за неговиот подвиг да се ослободи од грехот, страстите, дјаволот и смртта.

Динамизмот на православната аскетска антропологија се темели во библиското учење за создавањето на човекот по образот и подобие на Бога. Поради тоа, во православното богомислено предание човекот не се набљудува низ зеркалото на апостазираниот Адам, туку *sub specie Christi*. Во Него паднатиот првородител си ја пресоздава природата. Во Христа ѝ се враќа на примордијалната битијна состојба.

Во православната херменевтичка литература се афирмира дистинкцијата меѓу поимите: образ (ή εἰκών) и подобие (ή ὁμοίωσις). Еве што вели за тоа, Свети Василиј Велики: „Ние го поседуваме едното, т.е. образот, уште со создавањето. Второто пак, т.е. подобие, го стекнуваме со волјата. Во првиот случај ни е дадено да се родиме по образ Божји. Волјата пак, во нас твори битие подобно на Бога. Природата наша, резултатот на волјата наша го стекнува под влијание на стекнатото од самиот почеток, т.е. образот. Доколку Господ создавајќи не, не беше однапред внимателен да каже „да создадеме“ и „по подобие“, и доколку не нс даруваше со моќ за реализација на подобие, со сопствените сили никогаш не ќе го стекнеме подобие на Бога. Но, ете, нс создаде да постигнеме богоподобие со помош на Неговата сила. Со даруваната сила за богоподобие не дарува со моќта на уметници соподобни на Бога. Награда за нашиот подвиг е живото оиконување на Архетицот во човекот, без да стане неподвижна твар, аналогна на портретите изобразени од раката на сликарот. Нашето подобие нека го обожува и слави Создателот.”

Зографината Јулија Станкова со јазикот на иконописната уметност ја резимира теологијата на создавањето на човекот по образ и подобие Божје. Полнотата на образот Божји е енергетски или благодатно остварлива во подобие Божје. Таа одлично го илустрира ова динамично движење /аскеза/ од образот кон подобие, ова реализирање на човекот од образ во подобие Божје. И токму оваа доктрина на библиската и патристичката теологија, иконографијата на Јулија ја сообразува со православното аскетско искуство и со православната аскетска антропологија. Ке наведеме еден фрагмент од теолошкиот опус на Свети Григориј Богослов за кој што сме уверени дека асоцира на иконографскиот циклус „Создавање на човекот“ на маестро Јулија Станкова, барем онолку моќно колку што циклусот „Создавање на човекот“ асоцира на текстот на Свети Григориј Богослов: „Кога духовниот /ангелскиот/ свет и вештествениот /материјалниот/ свет беа создадени и нивното взаемно единство сѐуште не постоеше, сета мудрост и добрина на Логосот, Творецот Божји, сѐуште не беше се открила. Но кога човекот беше создаден како мешавина /χρῆμα/, смеса /μίξις/, единство /ἕνωσις/ на двете природи и на двата светови, се откри знаењето за најголемата мудрост и за богатството на божествената добрина. Бидејќи Логосот како вешт Уметник, посака да создаде живо битие, составено од две природи: од видливата и од невидливата. Од тие причини телото го зеде од материјата, која веќе постоела и ѝ вдахнал логосна душа по образот Божји. Бог, човека го поставил како втор свет /κοσμός/ на земјава; како макрокосмос во микрокосмосот; како втор ангел; како набљудувач /επιπτητής/ на видливото творење и двигател /ῥύοτης/ на невидливото /духовното/; како цар на сѐ што е земно и поради што треба да управува

озгора /од Бога/, како земјен и небесен, истовремено; како времен и невремен; како видлив и невидлив; наоѓајќи се меѓу огромното и дребното; како дух и плот; дух за благодат и плот за смирение; да се биде живоприсутен овде /историски/, по жител на друго место /есхатолошки/; да се биде оној што прима обожување преку обожувањето на Бога, со што се исполнува тајната негова.”

Примерот на зографината Јулија Станкова повеќе од очебијно го потврдува фактот, дека и во сликарството, како и во поезијата, творбата е можна само тогаш, кога ќе се доведе во склад со битието што твори. Во ликовниот опус на Јулија Станкова постои хармонија меѓу доживувањата и изразот, меѓу дарбата и уметноста, меѓу знаењето и интуицијата. Надвиснати над нејзиниот ликовен универзум се соочуваме со прашањето: Каква ли е и колкава ли е нејзината духовна енергија, притоа ни се случуваат иступленија при секое проаѓање низ недетермираните духовни простори и низ разнообразните, но јасно издиференцирани гносеолошки, онтолошки, етички и естетски полиња /регии/, а притоа, ниту да се исчисти, ниту да се пагреди нивната непорочност и изворност од искоца? Уметноста на маестро Јулија Станкова останува неврзана за времето или за било која генерација или публика. Таа носи литургиски /богослужбени/ белези и има сила да литургисува /богослужи/ до денот на светата Парусија.

На прашањето за местото на личноста на човекот во уметноста, Јулија одговара ангажирано и афирмативно, наспроти модерната ликовна критика, која го одрекува така, што во замена за него нуди монструозни алтернативи. Пред сè зборуваме за личноста на човекот, а потем и за мишлениот и мисливиот лик на руралниот и урбаниот свет и век. Се согласуваме со забелешката на маестро Јулија Станкова, дека нововековната уметност - максимално ја деперсонализира и дезинтегрира богообразната димензија на личноста на човекот. Јулија одбива да гради наемнички однос кон новопројавените синкретичко-еклектички ликовни движења. Овој некомпромислен став, на авторот му овозможува движење по *via negativa* (одречниот пат) и превозможување на индивидуалната анархија хипертрофирана во постапката на модерната портретна уметност.

Персонализмот и соборноста се пагласно присутни во сликарството на зографината Јулија Станкова. Тие се ставаат во функција на одрекување на природата на психолошкиот портрет и неговата хоризонтална хуманизација. Христоцентризмот ја определува длабоката вкоренетост на пејзивната уметност во хумусот на православно-иконографско и иконолошко предание. Со тоа се забикоува стапцата од паѓање во прелеста на оттуѓувањето /алиенацијата/ на ликот човечки од ликот Божји. За толку, нашата зографина се оттуѓила од тоталитарниот хоминизам. На тој начин, таа ја постулира теологијата за несличната сличност на образите и тварите, на просторите, собитијата и предметите, од иконите.

Сликите делуваат возвишено, свечено и воздржано. Тие се смиренни, смерни и топли. Ги балансираат силите на едно искрипато и иронично време на уметноста. Поседуваат теолошко-филозофско достоинство и почит кон светов, два елемента грижливо негувани во православно-иконографска постапка.

Сликарството на Јулија Станкова претставува сликарство на духовен пренород. Тоа ни треба токму денес, кога стапавме максимално свесни за долготрајниот, систематски и намерно смислен процес на оттуѓување од вековната византиско-словенска духовност. Од нејзиното успешно интегрирање во современите европски движења ќе зависи нашиот останок.